

РЕКРЕАТИВЛИК – АХБОРИЙ-КЎНГИЛОЧАР КЎРСАТУВЛАРНИНГ АСОСИЙ ФУНКЦИЯСИ СИФАТИДА

Эрмamatова Кумушбиби Расулжон қизи

ф.ф.ф.д. (PhD), ЎзДЖТУ Халқаро журналистика факультети ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11366302>

Аннотация: Рекреация тушунчаси телевидение ривожланишининг барча босқичларида муҳим ўрин тутиб келган. Сабаби, барча инсонлар ҳордиқ чиқаришга, дам олишга, ҳеч нарса ҳақда ўйламасдан дам олишга эҳтиёж сезади. Бундай вақтларда таҳлилий, муаммоли, баҳс-мунозарали кўрсатувлар аудиторияни ўзидан итаради, томошабин телевизорда ақлни ишлатишга ундайдиган, фикрлашга мажбур қиладиган кўрсатувларни томоша қилишни истамайди. Аммо бунда бошқа муҳим жиҳат ҳам бор: кўнгил очиш инсонларни “онгсизлантириш” ҳисобига бўлиши керак эмас. Мақолада телевидениеда рекреативлик ва унинг ўзига хос хусусиятлари борасида мулоҳазалар ҳамда таҳлиллар келтирилган.

Калит сўзлар: рекреация, функция, таҳлил, дастур, ток-шоу.

РЕКРЕАТИВНОСТЬ - КАК ОСНОВНАЯ ФУНКЦИЯ ИНФОРМАЦИОННО-РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫХ ШОУ

Аннотация: Концепция релаксации занимала важное место на всех этапах развития телевидения. Причина в том, что все люди чувствуют потребность расслабиться, отдохнуть, ни о чем не думая. В такие моменты аналитические, проблемные, противоречивые шоу отталкивают аудиторию от себя, зритель не хочет смотреть передачи по телевидению, которые требуют использование разума, заставляя думать. Но в этом есть еще один важный аспект: развлечение не должно происходить за счет "несознательности" людей. В статье представлены размышления и анализ о рекреативности и ее особенностях на телевидении.

Ключевые слова: рекреация, функция, анализ, передача, ток-шоу.

RECREATIVENESS AS THE MAIN FUNCTION OF INFORMATIVE AND ENTERTAINMENT SHOWS

Abstract: The concept of relaxation has occupied an important place at all stages of the development of television. The reason is that all people feel the need to relax without thinking about anything. At such moments, analytical, problematic, controversial shows alienate the audience from themselves, the viewer does not want to watch TV shows that require the use of mind, forcing them to think. But there is another important aspect to this: entertainment should not take place at the expense of people's "unconsciousness". The article presents reflections and analysis on recreativity and its features on television.

Keywords: recreativity, function, analysis, show, talk-show.

КИРИШ

Телекўрсатувларнинг ахборий, ташкилий, маърифий функциялари билан биргаликда уларнинг рекреатив функцияси ҳам қайд этилади.¹ Рекреация сўзи латинчадан

¹ Телевизионная журналистика / Г.В. Кузнецов и др. – М.: Высшая школа, 2002.; Князев А.А. Основы тележурналистики и телерепортажа. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2001. //http://www.evartist.narod.ru/text1/09.htm (м.в. 15.03.2021)

олинган бўлиб, *recreatio* – тикланиш деган маънони билдиради. Унинг эскирган маъноси хордиқ олиш учун жой, бино деган мазмунни ифода этгани ҳам қайд этилади.² Хўш, журналистиканинг рекреацион вазифаси қандай маънони англатади?

Рекреацион вазифа – инсонларнинг хордиқ чиқаришига хизмат қилиб, уларнинг хиссий ва жисмоний кучини тиклашга қаратилган бўлади. Рекреация – бу хордиқ, тинчланиш, кучларни тиклаш. Журналистлар рекреатив йўналишга эга кўнгилочар кўрсатувларни яратишда муҳаррир, бошловчи сифатида иштирок этиши мумкин.³ Айнан рекреация қилишга бўлган имкониятнинг борлиги телевидениега катта талабни таъминлайди. Рекреация функцияси кўпроқ тижорий йўналишдаги телеканалларда намоён бўлади. Уларни молиялаштириш томошабинлар сонига боғлиқ бўлади. Агар телеканал давлат томонидан молиялаштириладиган бўлса, рекреацион функция маданий-маърифий вазифа билан уйғунлашиб кетади. Бундай ҳолатда хусусий, тижорий каналлар билан рақобатда давлат телеканаллари телетомошабинларни жалб этиш жиҳатидан ортда қолади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Рекреация тушунчаси ўзида ўйин, дам олиш, вақтичоғлик каби маъноларни жамлайди.⁴ Айниқса, сўнгги вақтларда ахборот оқимининг шиддатлилиги, инсон вақтининг ҳар бир дақиқаси муҳим аҳамият касб этаётган бир даврда журналистиканинг, хусусан, телевидениенинг рекреатив функциясига бўлган талаб ортмоқда. Натижада, “infotainment”, “edutainment” атамалари вужудга келди.

Яъни информация билан кўнгилочарликнинг уйғунлашуви орқали $information+entertainment=infotainment$ тушунчаси пайдо бўлди. Бунда кўрсатувлар информация берибгина қолмай, уларда кўнгилочарлик хусусияти ҳам уйғун ҳолда олиб борила бошлади. Edutainment тушунчасида ҳам таълим ва кўнгилочарлик сўзлари бирлашиб, таълимий дастурларни кўнгилочар хусусиятларни уйғунлаштирган ҳолда тайёрлана бошлади. Рекреативлик инсонларнинг реал ҳаётдаги ташвишлари ва кўнгилисизликларни ОАВ томонидан яратилган нореал ҳаётда хордиқ чиқариш орқали унутишларига қаратилган.⁵ Тадқиқотчи Е.Прохоров ҳам журналистиканинг маданий-кўнгилочар функциясини алоҳида кўрсатадики, у нафақат маданиятнинг турли соҳалари ривожига, балки инсонларнинг қийин иш кунидан сўнг руҳий ва жисмоний дам олишига хизмат қилади, деб ёзади.⁶

Бу функция телевидениеда турли кўринишларда намоён бўлиши мумкин:

- Муסיкий концертлар;
- Эстрада шоулари;
- Цирк томошалари;
- Спорт мусобақаларининг намойишлари;
- Фильмлар ва кинокартиналар, сериаллар;
- Викторина ва танловлар ва ҳ.

²<https://ru.wikipedia.org/wiki/Рекреация> (м.в. 15.03.2021)

³Князев А. Основы тележурналистики и репортажа. Бишкек, КРСУ, 2001. <http://www.evartist.narod.ru/text1/09.htm> (м.в. 15.03.2021)

⁴ Федотова Н. Рекреативные функции сми: содержание, структура и гуманистический потенциал. <https://vestnik.journ.msu.ru/books/2010/1/rekreativnye-funktsii-smi-soderzhanie-struktura-i-gumanisticheskiy-potentsial/> (м.в.16.03.2021)

⁵Брайант Дж., Томпсон С. Основы воздействия СМИ. М.: Вильямс, 2004. – С. 148–149.

⁶ПрохоровЕ. Введение в теорию журналистики. М., 1979. – С. 75.

Бу телевизион асарлар маданий-маърифий хусусиятларга ҳам эга бўлади, деб ёзади, Е.Прохоров.⁷ Рекреация – нафақат хордиқ чиқариш омили, балки ақлни чархлаш хусусиятини ҳам ўзида акс эттиради. Бунда викториналар, турли ўйинлар муҳим ўрин тутади.

Рекреатив функцияга эга кўрсатувлар зўравонлик, кўркитиш, кўз ёшлар, ташвишлар, муаммолардан йироқ мавзуларда бўлади. Уларда қанчадир миқдорда барибир ахборот, информация бўлади, аммо бу информация кўнгилочарлик хусусияти билан уйғунлашгани сабабли томошабиннинг миёси, ақлий фаолияти, ҳиссиётига салбий таъсир кўрсатмайди, зўриқтирмайди.

Муаллифлик кўрсатувларининг ўйин, викторина, ток-шоуларнинг айрим кўринишлари, реалити-шоулар, монолог ва публицистик жанрдаги кўринишлари ўзида рекреативлик функциясини намоён этади.

Жумладан, “O‘zbekiston” телеканали орқали эфирга узатиладиган “Mo‘jizalar makoni” кўрсатуви ўзининг йўналиши, формати, тузилиши жиҳатидан рекреативликни намоён этади. Томошабиннинг кўрсатувни томоша қилиб, миёси зўриқмайди. Кўрсатувда юртимизнинг муайян бир макони хусусида ахборотлар ҳам берилади, аммо улар енгил, халқона тилда муаллиф томонидан томошабинларга узатилади. Журналист Саодат Ўрмонова томошабин зерикмаслиги учун белгиланган маконнинг энг қизиқ нуқталаридан стенд-аплар қилади, оддий халқдан фикрлар олади. Кўрсатувда, шунингдек, табиат манзаралари асосан тасвирга туширилиб, узатилгани учун ҳам ундаги рекреативлик функциясининг намоён бўлиши янада ортади.

Худди шу жиҳат айнан бошловчи Саодат Ўрмонова томонидан тайёрланадиган яна бир лойиҳа “Ko‘ngil obodligi” кўрсатувида ҳам акс этади. Унда қаҳрамон сифатида танланган бир инсон, унинг бошқаларга ўрناк фазилатлари, оилавий ахлоқи, самарали меҳнат фаолияти, инсоний жиҳатлари томошабинлар эътиборига ҳавола этилади. У ҳам ўз йўналиши, мавзуси, кадрлари, иштирокчилари жиҳатидан кўнгилочар функцияни бажаради.

Шунингдек, муайян вақт давомида эфирга узатилган муаллиф Нозима Воҳидованинг “Hunarmand” ва “Yo‘lchiroq” кўрсатувларида ҳам рекреатив белгилар учрайди. Айниқса, “Yo‘lchiroq” да⁸ бу янада ёрқинроқ кўзга ташланади. Сабаби унда муаллиф халқ орасида машҳур, эл таниган инсонлар, шахслар билан йўл юриб, суҳбат қилади. Одатда, у суҳбатдошнинг автомобилидан туриб амалга оширилади. Саволлар ҳаёт ва ижодий фаолиятга оид бўлади. Кўрсатув меҳмони хонанда бўлган тақдирда, унинг қўшиқларидан баҳраманд бўлиш ҳам мумкин. Кўрсатув “O‘zbekiston” телеканалининг кечки дастурларида эфирга узатилади. Кўрсатувни томоша қилиб, томошабинлар илиқ ва самимий суҳбатни тинглайди, дам олади.

“Madaniyat va ma’rifat” телеканали кўпроқ илмий-маърифий, маънавий-маданий кўрсатувлар тайёрлашга ихтисослашган бўлса-да, унда рекреацион функцияни бажаришга ҳам эътибор қаратилади. Машҳур асарлар асосида ишланган фильм ва сериаллар, миллий мусиқа ва қўшиқларни эфирга узатишдан ташқари, муаллифлик кўрсатувларида ҳам рекреатив характерга эга дастурларни кузатиш мумкин.

⁷Ўша манба.

⁸ Yo‘lchiroq | Телерадиобошловчи Феруза Абдурахмонова [09.01.2020] (м.в. 20.03.2021)

Жумладан, “Fayzli oqshom” кўрсатуви телеканалнинг кечки дастурларидан ўрин олган эди. Унинг муаллифи ва бошловчиси Шоира Рауфбоева бўлган. Ушбу кўрсатув томошабинлар қалбидан чуқур жой олиб, неча йиллар ўтишига қарамасдан, ҳар гал такрор намоиши интиқиб кутиладиган театр ва кино асарларининг юбилеи ёки бенефислари, эл севган, бугун орамизда бўлмаган санъат дарғаларини хотирлаш, айтиш кунда ижтимоий фаол бўлган таниқли инсонлар билан ижодий учрашувлар, муҳим саналар муносабати билан бўладиган давра суҳбатлари ва бошқа кўринишда тайёрланган. Мақсад – томошабинларнинг оқшомни ҳордиқ чиқариб, кўнгилли ўтказишларига хизмат қилиш бўлган. Ҳозирда бу кўрсатув ток-шоу форматига хос йўналишда ва бошқа ижодкорлар жамоаси билан биргаликда тайёрланмоқда.⁹

“Madaniyat va ma’rifat” телеканали орқали эфирга узатиладиган “Men sevgan asar” кўрсатуви ўз йўналиши бўйича ахборий-кўнгилочар кўрсатувлар сирасига киради. У ток-шоу жанрида тайёрланади, аммо ҳар бир кўрсатувнинг алоҳида бир нафар меҳмони, суҳбатдоши бўлади. Айнан унинг севган асари ҳақида суҳбат уюштирилади. Асарнинг китобхонларга манзур келган жиҳатлари ҳақида сўз юритилар экан, унда келтирилган фикрлар, жумлалар ёки шеърӣ асарлардаги шеърӣ ижод намуналари ўқиб, мисол сифатида келтирилади. Бу ҳам унинг рекреативлик хусусиятларини ўзида акс эттиради. Ҳозирда кўрсатув номи “Biz sevgan asarlar” дея аталади.¹⁰ Йўналиш, муаллиф ва бошловчи эса ўзгармаган.

Россиянинг “Первый канал” ида ҳам ток-шоу, ўйин форматларидаги кўрсатувлар талайгина. Аммо ток-шоуларда жанжалли, мунозарали, баҳсли мавзуларнинг кўтариб чиқилиши, студиядаги аудитория ва кўрсатув иштирокчиларининг баланд овозда тортишиб ўз фикрларини билдиришлари уларнинг рекреативлик хусусиятларини акс эттирмайди. Бундай кўрсатувлар сирасига “Пусть говорят”, “Большая игра”, “Эксклюзив”, “Время покажет” каби ток-шоуларни киритиш мумкин.

Рекреатив хусусиятлар намоён бўладиган муаллифлик кўрсатувлардан бири сифатида “Сегодня вечером” ток-шоусини мисол қилиб келтириш мумкин. Ундаги самимий суҳбатлар, ҳазиллар, юқори кайфият томошабинларга ҳам ўтади. Кўрсатув иштирокчилари халқ орасида машҳур инсонлар, уларнинг оила аъзоларидир. Мавзу эса уларнинг оиласидаги илиқ муносабатлар, яхши янгиликлар, хотиралар, ҳазил-мутуйибалардир. Томошабин кўрсатувни томоша қилиб, ўзига таниш бўлган чехралар, шахсий ҳаёти қизиқ бўлган инсонларнинг ҳаёт тарзи, оила аъзолари ва улар билан ўзаро муносабатларидан хабардор бўлишади. Шунингдек, самимий суҳбатлардан телетомошабиннинг ҳам кайфияти кўтарилади, чарчоқлари тарқайди, ақлий ва ҳиссий томондан зўриқмайди. Бунда, албатта, бошловчилар Максим Галкин ва Юлия Меньшованинг сўзлашув ҳамда ҳазил-мутуйибадан маҳорат билан фойдаланишлари муҳим аҳамият касб этади.

Бундан ташқари, журналист ва машҳур телебошловчи Леонид Якубовичнинг йиллар давомида катта аудиторияни ўзига қамраб олган “Поле чудес” кўрсатуви ҳам ахборий-кўнгилочар кўрсатувнинг ёрқин намунасидир. Кўрсатувнинг муваффақияти унда халқ, аудитория, оддий инсонлар иштирок этиши ва қизиқарли саволларга жавоблар изланишида.

⁹ Ўзбекистон халқ ҳофизы Сойибжон Ниёзов билан файзли оқшом | Fayzli oqshom
<https://www.youtube.com/watch?v=4NG9yqclUr8/> (м.в. 01.04.2021)

¹⁰ Ҳазрат Мир Алишер Навоӣ образига бағишланган асарлар | Biz sevgan asarlar.
<https://www.youtube.com/watch?v=eN6bqaOZmdM/> (м.в. 12.03.2021)

Кўпинча савол ҳаттоки иккинчи ўринга ҳам тушиб қолади. Бошловчи ва муаллиф Леонид Якубович иштирокчиларни қизиқарли савол-жавоблар, самимий суҳбат, юмор билан жалб қилади. Яна бир студия декорациясининг ўзига хослигидир. Иштирокчилар олдида катта айланувчи “барабан” борлиги, саволларга жавобларнинг ҳар бир ҳарфини кўрсатиб туриш учун махсус стенднинг мавжудлиги, студиянинг кенглиги, унда қўшиқ куйлаш, рақсга тушиш ҳам мумкинлиги ва шу каби бошқа жиҳатлар кўрсатувнинг муваффақиятини, халқчиллигини таъминлаган омиллардир. Бундан ташқари, дастурнинг ўзига хос анъаналари ҳам шаклланган. Улардан бири иштирокчиларнинг ўзлари билан қизиқарли совғалар олиб келиши: егуликлар, сувенир буюмлар, миллий кийимлар ва ҳ. Ушбу совғаларга бошловчининг реакцияси, юмор билан ёндашуви кўпчилик телетомошабинларни ўзига жалб қилади. Бошловчининг ўзига хос имиджи халқ орасида шаклланган. Бошловчи ва муаллиф Леонид Якубович доимо костюм-шимда, классик кўринишда намоён бўлади. Ҳаттоки мўйловининг услуби ва кўриниши ҳам унинг бошқаларга ўхшамайдиган, такрорланмас имиджини шакллантирган. Кўз қарашлари, юз ифодаларидаги самимийлик, актёрлик маҳорати томошабинлар меҳрини қозонишга сабаб бўлган омиллардандир. У “Подарок в студию” каби жумлаларда “студию” сўзини ҳар сафар алоҳида урғу билан айтишни одат қилган. Кўрсатув тузилиши, моҳияти, томошабинларга қай тарзда тақдим этилиши жиҳатидан рекреатив функциянинг барча талабларини бажаради. Унинг муваффақияти кўп йиллардан буён “Первый канал”да доимий прайм-тайм вақтидан ўрин олиб келаётганига сабаб бўлмоқда. Ҳозирда кўрсатув соат 19:55 да эфирга узатилади.

Маълумот учун айтиш жоизки, Россияда 19:00 дан 23:00 гача бўлган вақт оралиғи прайм-тайм ҳисобланади. Худди шу вақтнинг тонгги, яъни 7:00 дан 9:00 гача бўлган қисми ҳам прайм-тайм саналади. Дам олиш кунлари эса 15:00 дан 01:00 гача бўлган вақт оралиғи прайм-тайм вақти эканлиги аниқланган.¹¹

Дмитрий Криловнинг муаллифлигидаги “Непутевые заметки” кўрсатуви ҳам рекреатив характерга эга. Унда муаллиф дунёнинг турли бурчакларига саёҳат қилади, диққатга сазовор жойларни томоша қилади, ҳар бир жойнинг ўзига хос ошхонасидан баҳраманд бўлади. У шунчаки саёҳат қилиб, дунёнинг турли шаҳарлари ҳақида маълумот берибгина қолмайди. Балки ҳар бир кўрган нарсаси, татиб кўрган таомлари ва зиёратгоҳларга ўз фикрлари, мулоҳазаларини ҳам билдиради. Кўрсатув йўл очерки жанрида тайёрланган. Уни томоша қилган кишининг мияси зўриқмайди, салбий характерга эга кадрлар берилмайди, ҳар бир саёҳатни кузатганда, томошабин бошловчи билан бирга турли жойларга сафар қилаётгандек ҳис қилади, айрим жойларда юзига табассум югуради, баъзи ўринларда ҳайратланади. Умуман олганда, томошабинда фақат ижобий характерга эга ҳис-туйғулар уйғотади. Кўрсатув аввалида дастур шапкаси берилади ва унда муаллиф ва бошловчининг ўзи ҳам намоён бўлади. Кичик стенд-апдан сўнг дастур давомида томошабинларни нималар кутаётгани қисқа кадрларда берилади. Улар саёҳатнинг энг қизик томонлари жамланган анонс шаклида кўрсатилади. Бу эса томошабиннинг эътиборини биринчи дақиқалардан ушлаб қолишга ҳам хизмат қилади. Масалан, кўрсатувда¹² Олтой

¹¹ Прайм-тайм: самое дорогое время на телевидении // <http://sa.net.ua/praim-taim-samoe-dorogoe-vremia-na-televidenii> // (м.в. 15.03.2021)

¹² “Непутевые заметки”, “Первый канал” // 19.05.2019 // <https://www.youtube.com/watch?v=SNdF9vQmDOc/> (м.в. 12.02.2021)

Ўлкасидаги қишлоқлардан бирига саёҳат қилинган. Бошловчи кўрсатувини анъанага мувофиқ ўзининг стенд-апи билан бошлаб туриб, кейин кадр ортида матн ўқийди. Матнни ҳам енгил, осон ва бироз ҳазиломуз тарзда ёзиб, уни қизиқарли равишда ўқиб беради. Ўлкадаги музей ҳақида, унда ғоз ҳайкалларнинг кўплиги ҳақида гапира туриб, жониворларнинг ўзи акс этган кадрларга улаб кетади ва ғоз ҳамда унинг қишлоқ ҳаётида тутган ўрни ҳақида сўз юритади. Шунингдек, бу борада қизиқарли ва ҳайратланарли фактларни айтиб ўтади. Ушбу кўрсатув телеканал дастурининг тонгги қисмидан ўрин олган.

ХУЛОСА

Таҳлилга тортилган телеканаллар кўпроқ илмий-маърифий, маънавий-маданий кўрсатувлар тайёрлашга ихтисослашган бўлса-да, унда рекреацион функцияни бажаришга ҳам эътибор қаратилади. Машҳур асарлар асосида ишланган фильм ва сериаллар, миллий мусиқа ва қўшиқларни эфирга узатишдан ташқари, муаллифлик кўрсатувларида ҳам рекреатив характерга эга дастурларни кузатиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Брайант Дж., Томпсон С. Основы воздействия СМИ. М.: Вильямс, 2004.
2. Прохоров Е. Введение в теорию журналистики. М., 1979.
3. Федотова Н. Рекреативные функции сми: содержание, структура и гуманистический потенциал. <https://vestnik.journ.msu.ru/books/2010/1/rekreativnye-funktsii-smi-soderzhanie-struktura-i-gumanisticheskii-potentsial/>
4. Телевизионная журналистика / Г.В. Кузнецов и др. – М.: Высшая школа, 2002.; Князев А.А. Основы тележурналистики и телерепортажа. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2001.